

Zlati križec.

Spisal Jos. Kostanjevec.

Gospod Blagajne je bil pošten mož. Nobenemu ni bil dolžan vinarja. In takšnih ni mnogo. A imel je — kakor se je pripovedovalo — nad dvestotisoč kron gotovine. In takšnih je še manj. Marsikdo bi bil rad gospod Blagajne. To se pravi, marsikdo bi bil imel rad denar gospoda Blagajneteta. Pa je bil tudi lep gospod, ta Blagajne. Rdeča, okrogla lica, vedno se smejoče oči, rejen, okrogel trebušček in na njem težka zlata verižica, okoli njega obleka po najnovejšem kroju, vse to je bilo njegovo. Zakaj bi potem ne bil pošten?

In pošteni ljudje lahko pridejo do najvišjih časti. Oni lahko postanejo občinski odborniki, predsedniki čitalnic, cerkveni ključarji, voditelji strank, da, celo častni občani. In še iščejo jih in se jim priklanjajo do tal. „Dovolite, gospod Blagajne, ali Vas smemo voliti za predsednika cestnega odbora? Prepričani smo, da bi boljšega ne mogli dobiti. Iz golega prepričanja, gospod Blagajne!“ In ta in oni gospod Blagajne se prijazno nasmehne, lica se mu zasvetijo notranje zadovoljnosti in milostivo podaja tolsto roko njim, ki nosijo v žepih tako pripraven stolček. „Res, res nisem vreden tolikšnega zaupanja. Toda hvala vam, izkušal bom, da bom vestno opravljal dolžnosti, ki mi jih naložite. Hvala vam!“ . . .

Torej gospod Blagajne je bil pošten mož. Saj ni bil dolžan nobenemu vinarja! In takšnih ni mnogo . . .

Večeralo se je. V svoji z vsem komfortom opravljeni sobi je sedel gospod Blagajne in pisal. Skozi okno je rdela večerna zarja, listje po jablanih na vrtu je šelestelo, v vrhu visoke jelke je žvižgal kos svojo večernico.

Gospod Blagajne je odložil pero. Ozrl se je bil skozi okno in zapazil je ta lepi poetični večer. Da, gospod Blagajne je bil nekaj poezije podedoval po svoji materi, bivši glediški igralki, ki je kmalu po njegovem rojstvu izdihnila za jetiko. Tega poštenega moža je večkrat prijela nenadoma neka otožnost in zamislil se je nekam v daljavo in sanjal je, kakor je včasih sanjala njegova mati. Tudi sedaj se je zazrl tja ven, njegovo telo se je sklonilo proti oknu, njegova lica so pobledele in ustnice so se mu tresle. Oni vsakdanji izraz je izginil raz njegov obraz, na njegovem čelu se je zasvetila jasna črta. In tak mož naj bi ne bil pošten?

O čem pa je sanjal sedaj gospod Blagajne? Oj, ta večerna zarja, to šelestenje listov, to kosovo požvižgavanje v jelkenem vrhu! In ti po materi podedovani mehki trenutki! Tam daleč na sinjem oboku v škrlatasti zarji se je svetilo nekaj še veliko lepšega, nego je bila zarja sama. Oj, kako je blestelo! Zarja je ob njem potemnevala. In kaj to šelestenje listov! V vrhovih jablan je šelestelo nekaj še mnogo, mnogo slajše nego ti zeleni listi. In kosovo petje ne more topiti tako naglo pesniškega srca, nego ga je topilo ono, kar je sedaj videl gospod Blagajne s svojim duševnim očesom. To, kar je občutil v svojem srcu sedaj, se ne da primerjati ničemur na širokem svetu.

Tam se je vzdigal sam gospod Blagajne. Sam sebe je videl. Videl je svoja okrogla lica, svoje smejoče oči, svojo težko zlato verižico, svojo dolgo — deviško suktnjo. Videl jo je, oči je vpiral vanjo in videl je tudi oni „nekaj“, kar se še ni svetilo na njegovih prsih. Videl je to, po čemer je tako silno koprnela njegova duša. Videl je — zlati zaslužni križec. Prepričan je bil popolnoma, da ga je zaslužil in da bi bila velika krivica, ako ne bi ga bil dobil. Zlati zaslužni križec, sveta poezija! Kako ponosno, kako zadovoljno je stopal ž njim sedaj gospod Blagajne mimo vedno bledejšje zarje, mimo neumno šelestečih jablan in ponižnega pevca kosa! Kdo mu je bil enak, njemu zaslužnemu možu!

Gospod Blagajne je bil že dolgo let občinski odbornik, predsednik čitalnični, predsednik cestnega odbora . . . In svoje dolžnosti je opravljal vestno. Redno ob določeni uri je prihajal v občinski urad, vedno in vestno je sedel na svojem prostoru do zadnjega trenutka seje. In ko je bilo treba skleniti kaj koristnega, ni ugovarjal nikdar. Glasoval je vedno z „da“. Kot čitalnični predsednik je vedno milostno dovoljeval tajniku, da sme sklicati vsak mesec odborovo sejo. In vsako sejo je sam otvoril in zaključil in nikdar ni bil proti temu, da se je napravilo kaj koristnega, ako je bil denar v blagajnici. In kot predsednik cestnega odbora je skrbel, da je bil cestar redno na cesti in da je bila ta gladka in lepa. Zlasti vzorna je bila tja gori do njegove poletne hiše v zeleni rebri. Po njej se je peljalo kakor po preprogi.

In to naj bi ne bile dovolj lepe zasluge za zlati zaslužni križec? Ljudje božji, kam mislite! . . .

Gospod Blagajne se je vzdramil iz svojih sanj. Okoli njegovih usten je trepetal blažen smehljaj in glavo je povešal sramežljivo kakor šestnajstletna devojka. Pred njim na preprogi na tleh je pa trepetal in migljal zlati zaslužni križec in na njem je hipoma vzrasla

tudi krona. Da, tudi krona. In zakaj ne? Saj je bil gospod Blagajne zaslužen mož. Nobenemu ni bil ničesar dolžan, in takšnih ni mnogo.

V sobi je nastala skoro tema. Razno pohištvo je metalo sence po stenah in po tleh, šipe v oknih so vedno bolj črnele, a gospod Blagajne je stopal s prekrižanimi rokami na hrbtu po sobi gori in doli, doli in gori. Njegovi koraki so bili vedno lažji in elastičnejši, skoro skakljajoči, njegovi koraki so bili takšni, kakršni se spodobijo možu, ki nosi na suknji zlati zaslužni križec in ki ni nobenemu ničesar dolžan. Včasi se je ustavil in pogledal kvišku ter zamežiknil. Celo cmaknil je z jezikom, kakor bi bil pravkar okusil najboljšo vino.

A sedaj se je spomnil, da ima nocoj cestni odbor svojo sejo. Nevoljno je stresel z glavo. Še tega je treba danes, ko že nosi zlati zaslužni križec. Čemu ravno danes? Toda kaj se hoče. On, vesten in vzoren predsednik, ne sme zamuditi seje. Ali o čem se bode že obravnavalo? Ah da, ali naj se napravi čez Snežnico brv ali kamenen most. No, njemu je vseeno, on bode glasoval z „da“. Da, da, da! Toda, čemu ravno danes? Še nikdar mu ni bila pot tako težka. Ali nima še dovolj zaslug?

Gospod Blagajne je prižgal luč. Zasvetila se je oprava, zableščala je velika stenska ura in gospod Blagajne je uvidel, da še nima križca. Vraga, še ni dovolj zaslug, še je treba iti na delo za narod. S težkim srcem se je obrnil proti ogledalu ter motril v njem svoj zabrekli obraz. Poskušal je, kako bi ga napravil kolikor mogoče lepega. Posrečilo se mu je kmalu. In izpreminjal se mu je ta obraz v zrcalu od hipa do hipa, izpreminjal se je in je bil pripravljen, da se pokaže vsakemu takšen, kakršnega potrebuje oni, ki mu prihaja nasproti . . .

Luč je ugasnila in gospod Blagajne je stopal z umerjenimi koraki po stopnicah. Tam spodaj pa mu je nekdo prihajal nasproti. Ko sta se srečala, se je gospod Blagajne nehote prijel za glavo.

„Kam pa sedaj ob tej uri?“

„K tebi, dragec.“

„K meni? Nimam časa.“

„Zame nimaš časa?“

„Ne, bodi pametna in pridi pozneje! K seji moram — delo za narod pred vsem!“

In gospod Blagajne se je siloma poslovil ter odhajal.

Ona pa je zrla za njim s porogljivim nasmehom.

„Le hitro glasuj z „da“, pa se vrni, dragec! Počakam te gori v predsobi.“

Blagajne se je nenadoma obrnil in stopil nazaj.

„Ne čakaj me, kača! Povej, koliko potrebuješ!“

„Saj veš, da te nisem nadlegovala nikdar. Za danes samo sto goldinarjev.“

„Na, vrag, in pojdi.“

Gospod Blagajne je segel v žep ter odštel iz listnice zahtevani drobiž.

„Tako! Vidiš, kadar hočeš, da pridem, pa mi sporoči!“

In odšla je, zadovoljno se smehljaje.

On je pa škripal z zobmi ter sikal:

„Vrag, kaj bi bilo, ako bi kdo izvedel, da imam takšno znanje. Blagajne, pazi! . . .“

V pisarni cestnega odbora so že sedeli ostali odborniki, ko je vstopil Blagajne. Spoštljivo so vstali, kakor se spodobi pred možem, ki je pošten in ki ni nikomur ničesar dolžan. Med njimi se je poklonila neka plešasta glava doli do mize, da se je zableščalo, kakor bi bil kdo pomolil tja okroglo ogledalo.

In gospod Blagajne je stopil k njim in jim podal po vrsti roko. Nato je sedel na svoj predsedniški stol, in molče so posedli i drugi.

Tedaj se je pa nekdo dvignil.

„Dovolite, gospoda, predno pričnemo sejo, mi je sprožiti neko zadevo, ki se ne tiče našega delokroga. Tu imam prošnjo griškega župana, da bi jo predložil pri seji in bi dobil od navzočnih odbornikov kaj podpore za uboge griške pogorelce. Jaz mislim, da ne apelujem zastonj na vaša dobrotljiva srca, ter sem prepričan, da bode daroval vsak po svoji moči. Zlasti se obračam do gospoda predsednika našega, ki je tako plemenitega srca, da še nikoli ni nasprotoval našim težnjam, in upam, da ne odreče svoje pomoči.“

Vsi so se pomenljivo spogledali. Gospod Blagajne pa je upognil glavo. Bil je videti globoko zamišljen in vznemirjen. Črez nekoliko časa pa je izpregovoril:

„In kje se bodo ti darovi objavljali?“

„Objavljali? Hm, o tem pa nisem slišal ničesar. Bržkone nikjer. Saj . . . saj . . .“ je jecljal predlagatelj.

Gospod Blagajne ni bil zadovoljen s tem odgovorom. Njegova glava se je sklonila še niže in zamislil se je še bolj.

Ah, to je bila prilika, lepa prilika, da bi si človek pridobil zaslug, novih zaslug. Zlati križec se je zopet zalesketal pred njim v vsej svoji krasoti. Toda, zakaj ne bi se darovi objavili? Ah, kako lepa prilika! Migljalo mu je pred očmi, migljalo.

„Gospoda“, je dejal gospod Blagajne skoro nato, „nam ni seveda prav nič na tem, ali se darovi objavijo ali ne, meni posebno ne. Lep, krasen je izrek: Kadar daruje tvoja desnica, naj o tem ne zna levica. Res lep. Toda, gospoda, tu gre za nekaj drugega. Kdo nam je porok, da ne pojdejo darovi na napačno pot, da jih morda kdo celo ne porabi zase? In ta pomislek je, ki me sili, da moram zahtevati, naj se darovi vsekako objavijo v javnem glasilu. To edino in nič drugega.“

Odborniki so molče prikimali, gospod Blagajne pa se je zopet zamislil. Križec mu je zopet migljaj in bingljaj.

„Kaj pa, ako bi se doposlali po glavarstvu? Glavar bi že ukrenil, da bi bilo prav“, je dejal prvi.

Tedaj je gospod Blagajne zopet dvignil glavo.

„Da, prav imate. Toda jaz pravim, da bi bilo oboje najbolje. Darovi naj se pošljejo glavarju, a zraven naj se zahteva, da se objavijo. Vidite, glavar se ne utegne sam pečati z vsem in prav mu je, ako mu pride javnost na pomoč.“

Gospodu Blagajnetu je bilo vroče. Tako krasnega predloga še ni stavil nikdar. Srce se mu je smejalo, križec mu je bingljaj pred očmi.

„Dobro, pa storimo tako“, je dejal prvi odbornik. „Koliko da vsak?“

„Jaz dam dvajset . . . ne . . . (križec je vreden več) hočem reči sto kron,“ je dejal gospod Blagajne in takoj položil denar na mizo.

In zbirali so in zbrali precejšnjo vsoto.

„Kdo naj odpošlje?“ je vprašal gospod Blagajne in oči so se mu zasvetile.

Nekdo je menil, da je to naloga predlagateljeva.

Toda ta je bil skromen in se je branil.

„Ne, gospoda, kdor je dal največ, ta naj pošlje.“

Gospod Blagajne si je pomencal roke. Bil je zadovoljen sam s saboj in z vsem svetom . . .

In začela se je seja, in gospod Blagajne je pri vsakem predlogu glasoval z „da“.

In ko se je vračal proti domu, je visela nova velika zasluga na njegovi suknji. Mahala je v nočnem svežem zraku semtertja in mu hladila vroče čelo.

* * *

Tiste dni potem je sedel v nočni kavarni pri samotni mizici lačen literat. Njegovi lasje so se zmršeno valovili nad visokim, nagubanim čelom, njegova lica so bila bleda in izpita. A pred njim

je stala voda, ljudje božji, sama voda. Toda voda ni za literata. Sedel je torej pri mizi in razmišljal o minljivosti vsega posvetnega, zlasti o minljivosti izvestnih tekočin in o velikih nagradah, ki so jih za prihodnje leto razpisali v Slovincih. Ali te misli so bile tako žalostne, da je zazehal in skoro zastokal.

„Kje bi dobil kaj na posodo? Jutri pride birič v hišo, a v par dneh na svet nov otrok. Hu!“

Tedaj je pa vzel v roke slovenski dnevnik. In tu je čital veliko in dolgo zahvalo darovalcem za griške pogorelce. V prvi vrsti se je bleščalo ime gospoda Blagajneteta. Ha, o njem je literat že čul. Da, celo poznal ga je in je že enkrat govoril ž njim. Vedel je, da je pošten mož, zaslužen mož, ki ni nobenemu dolžan ničesar. Vraga, morda je bil ta trenotek, ko je zagledal Blagajnetovo ime, zanj važnega in srečnega pomena. Morda bi ga ta mož rešil iz vsakdanjih navadnih stisk. Morda bi mu za nekaj dni ugasil žejo in potolažil lakoto. Hej, ta literat je dobro poznal „rodoljube z dežele“, zlasti one koncem devetnajstega veka! Sam Bog ga je navdihnil, da je pogledal danes v dnevnik, ki ga je sicer zaradi njegovih reakcionarnih tendenc mrzil iz dna svoje duše.

Torej jutri h gospodu Blagajnetu!

Literat je potegnil zadnjo desetico iz žepa in še tisto je zapil. Saj je gospod Blagajne na svetu! Opotekal se je potem napol pijan, napol mrtev proti domu . . .

* * *

Gospod Blagajne je udobno slonel v svojem naslanjaču. Skozi okno je vsipalo solnce rumene svoje žarke, da je bilo videti v sobi vse veselo in nagajivo. In ti žarki so celo poplemenitili glavo gospoda Blagajneteta, ki je držal v roki včerajšnji dnevnik. Držal ga je prav blizu oči in strmel je vanj kakor mati v svojega otroka. Ah, kako je to lepo, ako človek čita svoje ime z debelimi črkami, ako zraven svojega imena čita tudi tako lepo hvalo, kakršno si je po svoji zaslugi pridobil pred svetom sam! Hm, kaj neki si misli zdaj o njem glavar? Ali ga bode pri prihodnji priliki predlagal v odlikovanje? Eh, prav gotovo! Saj ne more drugače. In glavar je previden in pameten človek. On že ve, kdo najbolj zasluži križec.

Gospodu Blagajnetu je bilo za sedaj preveč sreče. Ko bi vsaj ona sedaj tukaj bila, da bi prišla tako na skrivaj, tako tiho, eh! . . .

Tedaj je nekdo potrkal. Prav rahlo, komaj slišno, kakor bi se bal.
„Noter!“

Med vrati se je pojavil ponižni literat. Bil je še bolj bled nego sinoči in roke so se mu tresle.

„Gospod Blagajne, dovolite, da se vam predstavim. Jaz sem literat Gliha, novelist po božji volji, pravi slovenski novelist, novelist „rodoljubstva z dežele“. Prosim vas, gospod Blagajne, poslušajte me! Jaz sem lačen in lačna je moja družina že nekaj tednov, hočem reči, nekaj mesecev. Nagrade so tako velike, da se mi zdi predrznost, ako bi prosil zanje. Namenjene so drugim, ki nimajo tako neumnih misli kakor jaz. Toda to vas ne zanima. Prosim, poslušajte! Vi ste dober mož, pošten mož, kakor čitam in vem, in povrh ste tudi darežljivi. Posodite mi, prosim, nekoliko goldinarjev do prve nagrade, ki jo dobim. Ali pa še boljše, kar darujte mi jih!“

Gospod Blagajne je strmel in opazoval literata. „Hudirja, ta si pa mnogo drzne. Ali mi vidi na očeh, da se me ni treba bati? Hej, ako bi bil jaz tak in bi moral stati pred takšnim gospodom, kot sem sedaj jaz, kako bi se mi tresle hlačice! Toda to je literat.“

Kolikor bolj je ogledoval Gliho, toliko bolj je ginila z njegovega obraza prva osuplost. In zasmejal se je in iztegnil roko proti literatu.

„Vraga, ugajate mi! Sedite! Takšnih si nisem mislil literatov. Kaj pa zdaj pišete?“

„Nič, preveč sem lačen.“

„Dobro, predlagam vam nekaj. Vidite, ko bode pisali prvo novelo, spomnite se me takole od strani s par besedami. Nič ne de, tudi ako imenujete moje pravo ime. In dal vam bom, da ne bode lačni. Za zdaj vam dam tole.“

Gospod Blagajne je vstal ter odštel literatu na račun dvajset kron. „Ko bode stvar tiskana, dobite še enkrat toliko. Do tistikrat pa na svidenje!“

Stopil je k literatu tako blizu, da se ga je dotikal, in zrl je vanj s čudno se smehljajočim obrazom.

„Za Boga, kaj me tako gledate, gospod Blagajne?“

Toda gospod Blagajne je že odstopil in se obrnil.

Ko so se vrata zaprla za literatom, je dejal sam pri sebi:

„Ti cigani nosijo v svojih peresih naše zlate križce. Vrag naj se jim zameri! . . .“

Ako bi kdo dvomil, da je imel gospod Blagajne srečno in originalno misel o literatih, naj samo pomisli, da je gospod Blagajne pošten mož, zaslužen mož, ki ni nobenemu dolžan ničesar!

